

Klaudy K. 2014. A fordítástudomány neve, természete és terminológiája. In: Navracsics Judit (szerk.) *Transzdiszciplináris üdvözlések Lengyel Zsolt számára*. Budapest–Veszprém: Gondolat Kiadó–Pannon Egyetem MFTK. 9–19.

Klaudy Kinga, egyetemi tanár

ELTE BTK Fordító és Tolmácsképző Tanszék

klaudy.kinga@btk.elte.hu

A fordítástudomány neve, természete és terminológiája

1. Bevezetés

Aki Magyarországon fordítástudománnyal foglalkozik, az első olvasására ismerősnek fogja találni a cím elejét. Igen, a *The Name and Nature of Translation Studies* James Holmes híres, programadó előadásának címe, amelyet 1973-ban mondott el a koppenhágai III. AILA kongresszuson, két évvel azelőtt, hogy a Papp Ferenc megindította a debreceni egyetemen a russzisztikai konferenciák sorozatát. A fordítástudomány szempontjából ez azért érdekes, mert Papp Ferenc minden újdonságra nyitott személyisége nemcsak a hagyományos orosz nyelvészeti és irodalmi témákat fogadta be, de kimondottan ösztönözte a russzistákat, hogy foglalkozzanak magyar nyelvészeti kérdésekkel, és olyan új alkalmazott nyelvészeti kutatási területekkel mint a fordítástudomány, a pszicholingvisztika, a számítógépes nyelvészet. Ezeken a konferenciákon ismerkedtem meg Lengyel Zsolttal, és a 80-as években mi ketten voltunk Papp Ferenc tanítványai közül azok, akiknek az MTA Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottságán belül önálló konferenciasorozata volt, Lengyel Zsolt gyermeknyelvi napokat rendezett, én fordítástudományi konferenciákat.

A fordítástudomány mindig sokat várt, és mindmáig sokat vár a pszicholingvisztikától. Szerencsére Lengyel Zsoltot is megihlette a fordítás és tolmácsolás kérdésköre, ezt több előadása és cikke tanúsítja. 1984-ben zajlott le az MTA Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottság Fordításelméleti Szekciójának harmadik konferenciája, amelyet teljes egészében a tolmácsolás kutatásának szenteltünk, és ott Lengyel Zsolt tartotta a nyitóelőadást *A tolmács tevékenységének néhány pszicholingvisztikai vonása* címmel. A tolmács tevékenységét három szakaszra osztja: monitorizálás, szegmentálás, motorikus kivitelezés, és mindhárom szakasról máig is releváns jellemzést ad. Ebben az előadásában vezeti be a „fül-

száj ívhossz” magyar termiust az „ear-voice span” angol terminus fordításaként (a tolmács fülébe jutó első beszéd-szegmentumtól a tolmács megszólalásáig tartó idő). Az előadás meg is jelent a *Fordításelméleti Füzetek* 3. számában (Lengyel 1985: 5–15).

Lengyel Zsoltot, mint pszicholingvistát nemcsak a professzionális tolmácsok tevékenysége érdekelte, hanem a fordítási képesség ontogenezise is. Az 1996-ban megrendezett második *Transfere necesse est* konferenciára megjelent kötetben Navracsics Judittal közösen publikálják a *The Ontogenesis of Translation* című tanulmányt, melyben arra a kérdésre keresnek választ, hogy vajon a fordítás éppolyan természetes része-e a beszédtevékenységnek mint a hallás és az olvasás, és ha igen, milyen szerepet játszanak a „tanult” s „nem tanult” elemek. Mindezt kísérleti úton vizsgálták egy miniatűr mesterséges nyelv segítségével (az eredményekről vö: Lengyel és Navracsics 1996: 60–71, 1997: 233–235).

Együttműködésünk a további években is megmaradt. A Miskolci Egyetemen hosszú évekig tanítottam Lengyel Zsolt pszicholingvisztikai tankönyveit, a hallgatók nagyon szerették tömör stílusát, frappáns, néha meghökkentő, és mindig elgondolkodtató példáit. Lengyel Zsolt mindig szívesen vállalta a fordítással és tolmácsolással kapcsolatos doktori értekezések bírálatát, tizenöt éve tagja az általam szerkesztett *Fordítástudomány* című folyóirat szerkesztőbizottságának, és a Fordítástudományi Doktori Programban nemrég védte meg doktori értekezését egyik tanítványa Tóth Andrea *A beszédszünetek és hezitációk vizsgálata a szinkrontolmácsok célnyelvi beszédprodukciónak* címmel.

Ezt a most már majdnem negyven éve tartó szakmai barátságot szeretném megköszönni Lengyel Zsoltnak az alábbi tanulmánnyal, melyben felvetek néhány gondolatot arról a témáról, amellyel James Holmes is foglalkozott negyven évvel ezelőtt: a fordítástudomány nevéről és természetéről, de mivel ezek a kérdések azóta részben megoldódtak, felvetek néhány olyan terminológiai problémát is, amellyel Holmes még nem foglalkozott.

2. A fordítástudomány neve és természete

A név kérdése látszólag megoldódott, a Holmes által javasolt Translation Studies elnevezés nemzetközileg elfogadottá vált. Benne van a tudományos társaságok nevében: EST = European Society for Translation Studies, IATIS = International Association for Translation and Interpreting Studies, ATISA = American Translation and Interpreting Studies Association. Sok egyetemen van olyan tanszék, mely tartalmazza a Translation Studies elnevezést (Department of Translation Studies). Több folyóirat címében vagy alcímében

szerepel ez az elnevezés pl. a szakma központi folyóiratának a *Target-nek* alcíme: *International Journal of Translation Studies*. A Benjamins Kiadó *Translation Studies Library* sorozata már a 110-ik köteténél tart. Ha bármilyen fordítástudományi altémában keresünk szakirodalmat a *Translation Studies Bibliography*-hoz kell fordulnunk.

Két probléma azért megmaradt. Az egyik csak a mi gondunk, a Translation Studies elnevezést nehéz magyarra lefordítani. Az, hogy „fordítási tanulmányok” kevés, nem igazán utal önálló tudományterületre. Sokan felváltva használják a „fordítástudományt” és a „fordításelméletet”. Mindkettővel van gond. A „fordítástudomány” szó esetében sokak számára nem nyilvánvaló, hogy egy tudományterületről van szó, első hallásra arra gondolnak, hogy a fordítástudomány azt jelenti, hogy „valaki tud fordítani”. A „fordításelmélet” terminus pedig Holmes rendszerében a Translation Studies területének csak egy szűkebb részét jelenti a „pure Translation Studies” kategóriáján belül található „General Translation Theory”-nak felel meg. Albert Sándor az elméleti kutatás számára a traduktológia, a leíró kutatás számár a traduktográfia elnevezést javasolja (Albert 2011). Én a magam részéről megmaradok a fordítástudomány elnevezés mellett, és a továbbiakban is ezt fogom használni, remélem a Fordítástudományi Doktori Program, és az ott végző doktorandusz hallgatók is segítenek majd „bejáratni” ezt a terminust a tudományos közhasználatban.

A másik probléma, már a fordítástudomány természetéhez kötődik: az alkalmazott nyelvtudomány és/vagy az összehasonlító irodalomtudomány illetékességének kérdése. Az rendben van, hogy a fordítástudomány gyakran használ korpuszként szépirodalmi műveket. Ebben az esetben a szépirodalmi mű a kutatás anyaga és nem tárgy. Ha a fordítástudományt úgy fogjuk fel, hogy a legtágabb értelemben vett nyelvi közvetítés kérdéseivel foglalkozik, akkor a fordítástudományban éppúgy helyet kaphat a műfordítás kutatása, mint a szakfordítás vagy a tolmácsolás kutatása. De a szépirodalmi művek fordításának kutatói gyakran úgy nyilatkoznak, hogy csak ők illetékesek a fordítástudomány tárgyában, és nem ismerik el a különböző alkalmazott nyelvészeti diszciplinák illetékességét. Ezt a kérdést alaposabban is meg kell majd vitatni, mert a nyelvtudomány és az irodalomtudomány kutatási módszereinek különbsége miatt esetleg értékes munkák eshetnek áldozatul ennek a tisztázatlanságnak.

3. A fordítástudomány metanyelve

Holmes említett előadása 1988-ban jelen meg írásban, és az utolsó mondata így szól:

„Translation Studies has reached a stage where it is time to examine the subject itself. Let the meta-discussion begin” (Holmes 1988:79). Erre a mondatra hivatkoznak a szerkesztők, mikor a *Target* című fordítástudományi folyóirat 2007. évi második számát teljes egészében a

fordítás metanyelvének szentelik. A jól ismert Holmes-féle felosztás óta több mint harminc év telt el, az elméleti, leíró és alkalmazott fordítástudománynak annyi elágazása jött létre, hogy amikor a hollandiai Benjamins Kiadó az *Online Bibliography of Translation Studies* megindítására vállalkozott több mint 600 kulcsszóra volt szüksége a művek besorolásához (Doorslaer 2007).

4. Hogyan nevezzük a fordítási műveleteket?

Többen terminológiai káoszt emlegetnek, amely széthullással fenyegeti a fordítástudományt. Különböző néven nevezünk azonos fogalmakat, és szinonimáknak tartunk különböző fogalmakat. Ilyen látszólag szinonim terminusokat fogunk most megvizsgálni, melyek mind arra vonatkoznak, mit tesz a fordító. Ha úgy tetszik, a fordítási folyamat egészen belüli kisebb lépések megnevezéséről van szó. Tehát szinonimák-e az alábbi terminusok?

1. fordítási/fordítói eljárás
2. fordítási/fordítói módszer
3. fordítási/fordítói technika
4. fordítási/fordítói stratégia
5. fordítási/fordítói eltolódás
6. fordítási/fordítói átváltás
7. fordítási/fordítói művelet
8. fordítási/fordítói transzformáció
9. fordítói/fordítási megoldástípus

Ugyanezt a kérdést feltehetjük a forrásnyelvtől a célnyelv felé vezető utat leíró angol szakkifejezésekkel kapcsolatban is. Mennyire tekinthetők szinonimáknak az alábbi terminusok?

1. translational/ transfer procedure
2. translational/ transfer method
3. translational/ transfer technique
4. translational/ transfer strategy
5. translational/ transfer shift
6. translational/ transfer change
7. translational/ transfer operation

8. translational transformation
9. solution type

Mielőtt erre a kérdésre választ adnánk tudatosítani kell három alapvető problémát a fordítási műveletekkel kapcsolatban. Az első, hogy beszélhetünk-e egyáltalán nyelvi műveletekről a fordításban, hiszen a forrásnyelvi szöveggel nem történik semmi, azon nem hajtunk végre változtatásokat. Az átlépés kognitív szinten történik, és a célnyelvi szöveg nem nyelvi transzfer eredményeként jön létre. A másik alapkérdés, hogy a fordítási műveleteket leírva nem érhet-e minket a preskripció és a normativitás vádja, hogy a leírt művelet egyben elvégzendő is? A harmadik probléma, hogy mi számít-e egyáltalán fordítási műveletnek: csak akkor végez műveletet a fordító, amikor valami megoldandó, elgondolkodtató feladat előtt áll, vagy minden rutinszerű megoldás is ide sorolható.

Nos, nézzük, miért nem tekinthetők szinonim terminusoknak a fentiek. Több okból. Az okok felsorolásakor csak a magyar terminusokat vesszük figyelembe.

(1) Nem világos, hogy a fordítási lépéseket a fordítás folyamata vagy eredménye alapján különböztetik meg? Az „eljárás” szó a folyamatra utal, az „eltolódás” inkább az eredményre.

(2) Nem világos, hogy tudatosan járnak el a fordítók vagy ösztönösen? A „stratégia” tudatosságra utal, a „művelet” ösztönös is lehet.

(3) Nem világos, hogy a fordítóra koncentrálunk vagy a fordításra? Az „eljárás” a fordítóra koncentrál, míg az „eltolódás” a szövegre.

(4) Nem világos, hogy csak a nyelvi különbségeket vesszük figyelembe vagy a hasonlóságokat is? Az „eltolódás” terminus nyilvánvalóan a különbségekre utal, de a művelet vagy a „megoldástípus” semleges, és a nyelvi hasonlóság esetén fennálló egyszerű behelyettesítésre is használható.

(5) És végül az „eltolódás” terminusnak van egy negatív melléklöngéje, amire nem lenne szükségünk. Ez egyébként az angol „shift” szakkifejezésre nem jellemző.

Nézzük meg segítenek-e a tisztázásban a fordítástudomány klasszikusai, akiknél először találkozunk ezekkel a terminusokkal.

A Vinay és Darbelnet szerzőpáros klasszikus könyvében (franciául 1958, angolul 1995) a „procedure” (eljárás) és azon belül a „method” (módszer) terminussal találkozunk. Megkülönböztetnek direkt eljárásokat és indirekt eljárásokat. A direkt eljárásokon belül három módszerről írnak: a kölesönzés, a tükörfordítás és a szószerinti fordítás. Az indirekt eljárásokon belül négy módszerről írnak: a transzpozíció (szófajváltás: pl. ige→főnév), a

moduláció (nézőpontváltás: pl. negatív→pozitív), az ekvivalencia (a szituáció azonos de a lexikai vagy grammatikai megformálás változik, pl. állathangok, közmondások), és az adaptáció (a szituáció is változik, pl. más sportra utal a fordító: *cricket* → *Tour de France*). Jellemző a terminológiai tisztázatlanságra, hogy az ekvivalencia náluk nem a fordítás követelménye, hanem egyike a fordítási módszereknek.

A „shift” (eltolódás) terminust Catford vezette be szintén klasszikus könyvében (1965). Nála az eltolódás a formális megfeleléstől való eltávolodást jelent. A két fő típus a kategória-eltolódás és a szinteltolódás. A kategória-eltolódás is többféle lehet: osztály eltolódás (pl. *man in white* – *fehérruhás ember* = posztpozitív jelzőből prepozitív jelző), struktúra eltolódás (*I love you* – *Je t’aime* = SVO→ SOV), rendszer eltolódás (*nadrág* – *trousers* = egyes szám→többes szám), egység eltolódás (*belety* – *to appear white* = szóból → kifejezés). Szinteltolódásról akkor beszél, amikor egy forrásnyelvi lexikai egység jelentését grammatikai eszközökkel adjuk vissza a célnyelven (pl. *on szgyelal* – *he has achieved*), vagy fordítva (*he has arrived* – *megérkezett*).

Nidánál (1964) a „techniques of adjustment” (kiigazítási technikák) és a „translation procedures” (fordítási eljárások) terminusokkal találkozunk, az előbbiek a fordítás során végrehajtott nyelvi műveletekre vonatkoznak, utóbbiak a fordítási folyamat megszervezésére. Az orosz nyelvű szakirodalom a „perevodcseszkije transzformacii” (fordítási transzformációk) terminust használja, és azon belül különböztet meg lexikai, grammatikai, stilisztikai és pragmatikai transzformációkat (Komisszarov 1990).

Összességében elmondható, hogy ennek a kérdésnek a fordítástudomány klasszikusai nem tulajdonítottak jelentőséget. A magyar „átváltási művelet” terminust e tanulmány szerzője vezette be a 90-es években, mikor elkezdte az indoeurópai nyelvek és a magyar nyelv közötti átváltási műveleteket leírni és rendszerezni (Klaudy 1991, 1999). Akkor meg is indokoltam választásomat. Mivel nemcsak azt tartom átváltási műveletnek, amikor a fordító valamilyen problémát old meg, hanem minden olyan tudatos és ösztönös műveletet, amelyet a fordító annak érdekében végez, hogy a forrásnyelvi szövegből célnyelvi szöveg legyen, ezért lehetőleg minél semlegesebb terminus kellett találnom. Tehát például semmiképpen nem választhattam a „stratégia” szót, mert az tudatosságot implikál a fordító részéről, én pedig az ösztönös, automatikusan végzett műveleteket is kutatási témának tartom. Szeretek ugyanis kétirányú egybevetést végezni, és a kétirányú egybevetésben gyakran előfordul, hogy egy művelet automatikus az egyik irányban (például határozatlan névelő betoldása magyar–német irányban), de nem automatikus a másik irányban (például a határozatlan névelő kihagyása német– magyar irányban).

Nehéz helyzetbe kerültem azonban az ezredforduló táján, amikor könyvem angol fordításán dolgoztam, és az „átváltási műveletek” számára szinonim angol terminust kellett keresnem. Részletesen áttekintettem az angol és az orosz terminusok történetét (2003:153-155), megindokoltam, miért vettem el a leggyakoribb angol terminust a „shift”-et, és miért döntöttem a „transfer operation” mellett. „The word "shift" suggests something special, unusual, due to the force of circumstances, while we would like to put emphasis on normality. Our term "transfer operations" suggests that we are dealing with the normal, everyday activity of translators, not excluding innovation and creativity” [Az “eltolódás ” szó azt sugallja, hogy valami különlegeset, valami szokatlant kell cselekedni a körülmények kényszerítő erejénél fogva, mi pedig a normalitásra szeretnénk helyezni a hangsúlyt. Az általunk ajánlott “transfer operation” terminus azt sugallja, hogy a fordítók normális, mindennapi tevékenységéről van szó, nem zárva ki természetesen az innovativitást és a kreativitást sem (Klaudy 2003:155, magyar fordítás tőlem).

Hasonló kifogást emel a ”shift” terminus ellen Chesterman 2005-ben a *Problems with strategies* című cikkében. Már a cikk címéből is látszik, hogy ő is nekifut a terminológiai tisztábatételnek: a stratégiát így definiálja „a way of dealing with a specific communication problem” (Chesterman 2005: 19). Ő is nehezményezi, hogy mind a „strategy” mind a „shift” speciális fordítási problémák megoldására utal, pedig az sincs tisztázva mit tartunk fordítási problémának. Ami probléma az egyik fordítónak, nem probléma a másinak. Javasolja, hogy a „shift” (eltolódás) terminus mellé vegyük fel a „similarities” (hasonlóságok) terminust is, hiszen a nyelvekben, a nyelvhasználatban, a viselkedési szokásokban nemcsak különbségek vannak, hanem hasonlóságok is. És végül a forrásnyelvi szöveg és a célnyelvi szöveg közötti hasonlóságokat, valamint a célnyelvben a forrásnyelvi szöveghez képest megtalálható eltolódásokat soroljuk be egy szélesebb kategória alá, amit ő Zabalbeascoa (2000) nyomán „solution type”-nak (megoldási típusnak) nevez.

Josep Marco ugyanezt a problémát dolgozza fel a fordítástudományban uralkodó terminológiai káosz érzékeltetésére a már említett *Target* különszámban (Marco 2007: 256-259). Szerinte négy terminust használunk szinonimaként a „procedure”, a „technique”, a „strategy” és a „shift”, és mivel ezek kulcsfontosságú terminusok a fogalmi tisztázás fontos lenne. Marco ebben a cikkében a „technique” és a „shift” terminusok történetét tekinti át, megállapítva, hogy a „shift” a szűkebb fogalom, mert az csak a differenciákra utal, míg a „technique” a tágabb fogalom, mert az a különbségekre és a hasonlóságokra is utal. A fordítási technika abban különbözik a fordítási stratégiától, hogy míg a technika nyelvi és rutinszerű, a stratégia kognitív és nem rutinszerű. Ő is felveti, mint Chesterman, hogy a

rutinszerűség eléggé megfoghatatlan, mert fordítóként változik. Ő úgy érzi, holtpontra jutottunk, arra vagyunk ítélve, továbbra is szinonim vagy részlegesen szinonim terminusokat alkalmazzunk hasonló vagy részlegesen hasonló jelenségekre. Az ő javaslata szerint mindössze két terminusra van szükség: az egyik a kognitív folyamatokat nevezné meg, melyek a fordítási problémák megoldás közben zajlanak, erre alkalmas lenne a „stratégia”, a másik a forrásnyelvi és célnyelvi szövegek közötti viszonyt nevezné meg, erre alkalmas lenne a „technika” vagy a „megoldástípus”.

Marco javaslata mögött egy nagyon egyszerű különbségtétel húzódik: a folyamatra és az eredményre orientált kutatások közötti különbség: a folyamatorientált kutatások esetében a „stratégia”, az eredményorientált kutatások esetében a „technika” vagy „megoldástípus” terminusok használatát javasolja. Sajnos a fordítástudományi kutatások egyik nagy problémája, hogy a döntési folyamatokra vonatkozó következtetéseinek általában csak a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg elemzése alapján tudjuk levonni (kivéve a TAP, azaz think aloud protocol kísérleteket, és a számítógép billentyűzet-adatainak rögzítése segítségével végzett nyomkövetést).

5. Összefoglalás, új definíció

A fordítási műveletek témájával foglalkozó nemzetközi szakirodalom részletesebb ismertetése nem férne bele ennek a tanulmánynak a keretébe, de bőségesen tájékoztat róla Shuttleworth és Cowie *Dictionary of Translation Studies* című terminológiai szótára (1997). Az a fenti ismertetésekből látható, hogy az angol nyelvű szakirodalomban újabban egyre nagyobb figyelmet kap a fordítási műveletekkel kapcsolatos terminusok fogalmi háttérének kibogozása (Chesterman 2005, Marco 2007). Marco véleménye szerint a terminológiai káosz a fordítói szakma megbecsültségére is negatív hatással lehet.

A magyar szakirodalomban meglehetősen elterjedt az „átváltási művelet” terminus Klaudy (1991) nyomán. Ez nem zárja ki azt, hogy a bevezetőben felsorolt többi terminus is használatban van, talán csak egy a „megoldástípus” kivételével. A vizsgált nyolc magyar terminus: (1) fordítási/fordítói eljárás, (2) fordítási/fordítói módszer, (3) fordítási/fordítói technika, (4) fordítási/fordítói stratégia, (5) fordítási/fordítói eltolódás, (6) fordítási/fordítói átváltás, (7) fordítási/fordítói művelet, (8) fordítási/fordítói transzformáció nem szinonimák. A továbbiakban felsorolunk néhány árnyalati különbséget közöttük:

Első különbség: a „módszer” és az „eljárás” inkább globális (pl. szabad, szószerinti, filológiai) míg a „stratégia”, a „technika” és az „eltolódás” inkább lokális. Második különbség: a „stratégia” kognitív műveletre utal, a „technika” és az „eltolódás” inkább nyelvi

műveletre vonatkoztatható. Harmadik különbség: a „stratégia” és a „technika” inkább a fordítás folyamatára alkalmazható, míg az „eltolódás” inkább az eredményre. Negyedik különbség: a „stratégia” problémamegoldást feltételez, a „technika” lehet rutinszerű is.

Az „átváltási művelet” terminus, véleményünk szerint, alkalmas arra, hogy megoldja ezeket a problémákat. Lengyel Zsolt születésnapi köszöntőköteté számára megkísérlünk egy új definíciót adni az átváltási műveletekről. Az átváltási művelet terminus magában foglal minden globális és lokális, kognitív és nyelvi, folyamatszintű és eredmény szintű, valamint tudatos és rutinszerű műveletet, amelyeket fordítók egymást követő generációi fejlesztettek ki, hogy leküzdjék a fordítás folyamatában alkalmilag együtt funkcionáló nyelvek lexikai és grammatikai rendszerének, szövegépítési sajátosságainak és kulturális kontextusának különbségeiből fakadó nehézségeket.

Irodalom

- Albert S. 2011. „A fővényre épített ház”. A fordításelméletek *tudomány- és nyelvfilozófiai alapjai*. Budapest: Áron Kiadó.
- Catford, J. C. 1965. *A Linguistic Theory of Translation*. London: OUP.
- Chesterman, A. 2005. Problems with strategies. In: Károly, K., Fóris, Á. *New Trends in Translation Studies*. Budapest: Akadémiai Kiadó 18–28.
- Dorslaer, Luc van 2007. Risking conceptual maps: mapping as a keywords-related tool underlying the outline the online Translation Studies Bibliography. *Target* Vol. 19. No. 2. 217–235.
- Holmes, J. 1972. (1988) The Name and Nature of Translation Studies. In: *Translated*. Amsterdam: Rodopi.
- Klaudy K. 1991. *Átváltási műveletek a fordításban*. Budapest: Külkereskedelmi Főiskola.
- Klaudy K. 1997. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy, K. 2003. The concept of transfer operations. In: Klaudy K. *Languages in Translation. Lectures on the theory, teaching and practice of translation*. Budapest: Scholastica. 153–162.
- Komisszarov, V.N. 1990. *Tyeorija perevoda. Lingvisztyicseszkije aszpekti*. Moszkva: Viszsaja skola.
- Lengyel Zs. 1985. A tolmács tevékenységének néhány pszicholingvisztikai vonása. *Fordításelméleti Füzetek*. 3. 5–15.
- Lengyel, Zs., Navracsecs, J. 1996. The Ontogenesis of Translation. In: Klaudy K., Lambert, J. Sohár, A. (eds) *Translation Studies in Hungary*. 60–71.

- Lengyel, Zs., Navracsics, J. 1997. Translation in the Mirror of Nature and Nurture Language Faculties. In: Klaudy K., Kohn, J. (eds) *Transfere Necesse Est II. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies of Translation and Interpreting. 5–7 September 1996. Budapest, Hungary.* Budapest Scholastica. 233–235.
- Marco, J. 2008. The terminology of translation: Epistemological, conceptual and intercultural problems and their social consequences. *Target* Vol. 19. No. 2. 255–271
- Nida, E. 1964. *Toward a Science of Translating: with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating.* Leiden: Brill.
- Shuttleworth, M., Cowie, M. 1997., 1999, 2007. *Dictionary of Translation Studies.* Manchester: St. Jerome.
- Tóth A. 2013. *A beszédszünetek és hezitációk vizsgálata a szinkrontolmácsok célnyelvi beszédprodukcójában.* Doktori Értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE.
- Vinay, J-P., Darbelnet, P. 1995 (1958) *Comparative Stylistics of French and English. A Methodology for Translation.* Transl. by J. C. Sager, M.J. Hamel. Amsterdam: John Benjamins.
- Zabalbeascoa, P. 2000. From Techniques to Types of Solution. In: Beeby, A., Ensinger, D & Presas, M. (eds) *Investigating Translation.* Amsterdam: John Benjamins. 117–127.